

การสัมมนาเรื่อง
เส้นทางสู่ประชาธิปไตย
การพัฒนาสู่ประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน
ในประเทศไทย

รท
15
7.13218
2537

จัดทำโดย

คณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน สภาผู้แทนราษฎร

ร่วมกับ

ศูนย์บริการทางวิชาการและกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961124788

คำนำ

สืบเนื่องจากการสัมมนาเรื่อง “การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” ในระหว่างวันที่ 25-26 พฤศจิกายน ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน สภาผู้แทนราษฎร ร่วมกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย และศูนย์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาประชาธิปไตยสากล ผลจากการสัมมนาในครั้งนั้น ได้มีการจัดทำรายงานสรุปผลการสัมมนา อันเป็นประโยชน์ แหล่งข้อมูลและความคิดจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เข้าร่วมสัมมนาที่จะนำไปใช้ในการศึกษาต่อไป

คณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน เห็นควรให้จัดพิมพ์รายงานสรุปผลการสัมมนาดังกล่าว โดยสรุปความจากรายงานสรุปผลการสัมมนาให้มีความกระชับย่อ เพื่อสะดวกแก่การอ่านและทำความเข้าใจ ซึ่งหวังว่าหนังสือสรุป “การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” จะยังประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน และผู้ที่มีความสนใจทั้งหลายด้วย

(นายวิทยา แก้วภราดัย)

ประธานคณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน

คำกล่าว

การสัมมนาเรื่อง “การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” ซึ่งจัดโดยคณะกรรมการการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน สภาผู้แทนราษฎร ร่วมกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย และศูนย์สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาประชาธิปไตยสากล เมื่อปี 2537 เป็นการระดมกำลังความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เข้าร่วมสัมมนา ทำให้เกิดข้อมูลและแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ควรที่จะได้ประมวลสรุปและจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่สู่ประชาชน การที่คณะกรรมการการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน ได้ดำเนินการจัดพิมพ์ดังกล่าว จึงเป็นการสานต่อแนวคิดอันเป็นประโยชน์ที่ต่อเนื่องกันจากคณะกรรมการชุดก่อน

(นายสุทิน นพเกตุ)

ประธานคณะกรรมการการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน

บทนำ

สรุปผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย”

แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1. รายงานผลการนำเสนองานวิจัย เรื่อง เส้นทางสู่ประชาธิปไตย : การพัฒนาระบบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย

โดย : ศาสตราจารย์ วิฑิต มันทารณ และ
ศาสตราจารย์ ชาร์ล เทเลอร์

ส่วนที่ 2. รายงานผลการสัมมนาในกลุ่มย่อย 6 กลุ่ม ในประเด็นต่อไปนี้

1. การกระจายอำนาจ/การให้อำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่น
 - การให้ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง
 - การจัดโครงสร้างทั้งระบบของการกระจายอำนาจ
2. การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น
 - การพัฒนาระบบการเมืองและสิทธิมนุษยชน
3. การแก้ไขความขัดแย้งระหว่างนโยบายจากส่วนกลางกับตัวแทนองค์กรท้องถิ่น
4. การเพิ่มบทบาทของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน
5. การเพิ่มบทบาทของผู้นำกลุ่มอิสระ
6. การสร้างเครือข่ายในศตวรรษที่ 21

- ส่วนที่ 3. รายงานผลการอภิปรายเรื่องบทบาทของสิทธิมนุษยชนกับการสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย
- โดย : ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
นางสาวเสาวลักษณ์ สุริยาทิพย์
นายปิยะเชษฐ์ แคล้วคลาด
ดร.วิชัย ต้นศิริ

การนำเสนอผลงานวิจัย เรื่อง

“เส้นทางสู่ประชาธิปไตย : การพัฒนาระบบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย”

โดย ศาสตราจารย์ วิฑิต มันทาภรณ์ นำเสนอผลงานวิจัยใน 2 ส่วน ดังนี้

- สวัสดิการและการพัฒนา (สิทธิที่พึงได้รับการสงเคราะห์เพื่อการดำรงชีพ)
- การทำให้ไม่มีการแบ่งแยกและไม่มีการเลือกปฏิบัติ (สิทธิที่พึงปลอดจากการเลือกปฏิบัติ)

ศาสตราจารย์ ชาร์ล เทเลอร์ นำเสนอ

- กรณีศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น

รายละเอียดที่นำเสนอ : โดย ศาสตราจารย์ วิฑิต มันทาภรณ์

ประชาธิปไตย

วิถีประชาธิปไตย ไม่ได้หมายความว่า การเลือกตั้งเข้ามาในสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น แต่หมายถึงการมีส่วนร่วมทุกระดับ ทั้งท้องถิ่น ภูมิภาคจนถึงครอบครัว การเคารพสิทธิของทุกฝ่ายตลอดจนการให้ความเสมอภาค การเรียกร้องประชาธิปไตยควรเริ่มต้นตั้งแต่ในบ้าน ซึ่ง

จะนำไปสู่ลำดับอื่น ๆ และวิถีทางประชาธิปไตยนั้นจะต้องไปพร้อมกันกับการพัฒนาสิทธิมนุษยชนด้วย

ตามรัฐธรรมนูญของไทยยังไม่ได้รับรองสิทธิมนุษยชนที่แท้จริง สิทธิของมวลมนุษยย์ต้องไม่แบ่งแยกที่มา เชื้อชาติ ศาสนา เพศ มีทั้งมิติในทางกฎหมาย และสังคม อาทิ สิทธิที่จะแสดงออก สิทธิที่จะตั้งสหภาพ สิทธิในการศึกษา สิทธิในการนับถือศาสนา สิทธิของชุมชน สิทธิของชนกลุ่มน้อย สิทธิของคนพิการ ฯลฯ เป็นสิทธิที่บุคคลพึงได้ทุกอย่าง โดยที่ไม่ใช่การเอาสิทธิอย่างหนึ่งไปแลกกับอีกอย่างหนึ่งโดยการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ทั้งนี้ มาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ (ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน) จะเป็นแบบอย่างที่รัฐธรรมนูญไทยควรนำมาเป็นมาตรฐานในเรื่องสิทธิมนุษยชนที่แท้จริงได้

มิติ ปัจเจกชน และชุมชน

ทัศนะการครอบงำที่หลงเหลือมาจากอดีต เช่น ผู้ชายครอบงำผู้หญิง ผู้ใหญ่เอาเปรียบเด็กหรือทำร้ายเด็กนั้น เป็นผลมาจากการปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน การเปลี่ยนแปลงกฎหมายอย่างเดียวไม่พอเพียง ต้องมีการกระตุ้นด้านการศึกษา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และจะมีผลกับวัฒนธรรมได้

นอกจากนี้ ประกาศคณะปฏิวัติต่าง ๆ ที่ยังใช้กันอยู่ในปัจจุบันได้สะท้อนความเป็นเผด็จการที่ยังหลงเหลือ รวมไปถึงการใช้คำว่า “เพื่อความมั่นคงของรัฐ” ที่บางฝ่ายนำมาเป็นข้ออ้างนั้นสะท้อนความเป็น “ชาตินิยมเกินเหตุ” คือ ถ้าไม่ใช่คนไทยไม่มีสิทธิ ดังนั้นควรพูดถึงความมั่นคงของมวลมนุษยย์

การพัฒนาไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียม

การพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญนำไปสู่กระบวนการประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน แต่การพัฒนาที่ผ่านมาถูกรองรับโดยบางฝ่าย ทำให้ไม่สมดุล การพัฒนาในรูปแบบมหภาคของชุมชนรัฐ ไม่ทำให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน

จากการศึกษาวิจัย พบว่าตัวอย่างของการวัดการพัฒนาในชุมชนโดยใช้รูปแบบของความจำเป็นพื้นฐานเป็นกรอบวัด เช่น ให้ผู้ใหญ่บ้านกรอกแบบฟอร์มว่ามีห้องน้ำก็ห้อง ฯลฯ แบบฟอร์มดังกล่าวมี 37 ข้อ โดยมีหลายส่วนใน 37 ข้อนี้ไม่มีความสมดุลในการวัด และไม่มีความชัดเจนที่การกระจายรายได้

ส่วนดีที่มีการรับรอง คือ สวัสดิการสังคมดีขึ้น เช่นพระราชบัญญัติประกันสังคมที่ช่วยเหลือลูกจ้างในกรณีได้รับบาดเจ็บจากการทำงานหรือเจ็บป่วยต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ ผู้ที่อยู่ภายนอกกรอบการจ้างก็จะได้ไม่ได้รับสวัสดิการ รูปแบบสวัสดิการ เป็นการให้ความรู้และมีส่วนร่วมในกิจการเพื่อความมั่นใจในชีวิต

เรื่องที่ไม่แบ่งแยกการเลือกปฏิบัติ รัฐธรรมนูญใหม่บัญญัติความเท่าเทียมในสิทธิของชายและหญิงแต่ขณะเดียวกัน ยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่มีความไม่เท่าเทียมกัน เช่น การใช้ค่านำหน้าชื่อของชายและหญิง ที่ใช้คำว่า “นาย” เพียงคำเดียว การจดทะเบียนสมรสซ้อนซึ่งชายหรือสามีจะถูกตรวจสอบได้ยากและกฎหมายลงโทษน้อย การฟ้องหย่าที่ชายมีคู่ทำได้ยากกว่าหญิงมีคู่ เป็นต้น

ประเทศไทยรับหลักเกณฑ์ และพยายามเปลี่ยนแปลงกฎหมายให้ผู้หญิงมีสิทธิและบทบาทมากขึ้น เช่น ตัวอย่างของกานัน ผู้ใหญ่บ้านหรือมาตรฐานที่ต้องการให้มีผู้แทนฯ สตรี 30% ในสภาผู้แทนราษฎรแต่ปัจจุบัน มีผู้แทนหญิงเพียง 10% เท่านั้น

เรื่องของการแบ่งแยกอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่น เด็กด้อยโอกาสที่เป็นเหยื่อแรงงานปัญหาการค้าประเวณีปัญหาเด็กไร้สัญชาติที่อยู่ในดินแดนไทย จะทำอย่างไรให้มีสิทธิมนุษยชนมากขึ้น ให้เด็กเหล่านี้เข้าโรงเรียนได้ มีวุฒิการศึกษา สิทธิของผู้อพยพ ผู้ลี้ภัยมีสิทธิในตัว คือ สิทธิที่จะไม่ถูกผลักดันให้กลับไปตาย ซึ่งในเมืองไทยเรียกผู้ลี้ภัยว่า เป็น "ผู้หลบหนีเข้าเมือง" โดยใช้กฎหมายความมั่นคงเป็นข้ออ้างมีการผลักดันคนเหล่านี้กลับไปสู่อันตราย เช่น ชาวเขมร และชาวพม่าถูกผลักดันกลับประเทศไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งในส่วนนี้ เราควรเปิดใจกว้างที่จะรับสิทธิของผู้อพยพลี้ภัยและไม่ควรลิมสิทธิของชนกลุ่มน้อยในการที่จะใช้สิทธิขั้นพื้นฐานด้านวัฒนธรรม ภาษา ส่วนร่วมทางการเมือง ในหลายกรณี ชนกลุ่มน้อยไม่ได้รับสิทธิเพียงพอ

สรุปผลการวิจัยความมุ่งหวังต่อระบอบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยเสนอเพื่อการสัมมนาวิพากษ์ วิจารณ์

1. ทำให้รัฐธรรมนูญเป็นประชาธิปไตย ในประเด็นต่าง ๆ ดัง

ต่อไปนี้

การยับยั้งบทเฉพาะกาลที่อ้างความมั่นคงของชาติ
 การส่งเสริมให้มีการเลือกตั้งวุฒิสมาชิกโดยตรง
 การยอมรับสิทธิของฝ่ายตุลาการ ปฏิรูประบบศาลเพื่อให้
 เป็นอิสระจากฝ่ายบริหารโดยแท้จริงตามหลักของรัฐธรรมนูญ
 การให้มีการเลือกตั้งทุกระดับและกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
 ให้มากขึ้นไป

2. การยอมรับสิทธิมนุษยชนตามที่นานาชาติประเทศเข้าใจ และดำเนินการตามอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยหลีกเลี่ยงการสงวนสิทธิโดยไม่จำเป็น และให้ดำเนินการพิทักษ์สิทธิมนุษยชน

ถึงระดับท้องถิ่น

3. ปฏิรูปกฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคง และนโยบายซึ่งไม่สอดคล้องกับสิ่งที่นานาประเทศยอมรับในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย

4. ให้สิทธิเสรีภาพแก่สื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ซึ่งยังอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐพร้อมกับส่งเสริมเสรีภาพในด้านข้อมูลข่าวสาร และการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี

5. ส่งเสริมให้มีการปกครองที่ดี และเจ้าหน้าที่ของรัฐและกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ต้องรับทั้งผิดและชอบ โดยให้มีการไต่สวนสาธารณะและมีการสอบสวนสาธารณะมากยิ่งขึ้น อีกทั้งให้ประกาศกฎหมายบางฉบับให้เป็นโมฆะ เช่น คำสั่งคณะปฏิวัติที่ประกาศนิโทษกรรมให้แก่ตนเอง ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ทางการปลอดภัยจากความผิด

6. ป้องกันมิให้คำสอนในศาสนาถูกบิดเบือน ต้องให้แน่ใจว่าศาสนาจะไม่ถูกบิดเบือนโดยระบบที่แบ่งระดับชั้นในวงการศาสนาที่มีแนวคิดโบราณและคับแคบ ยกเลิกการดำเนินการที่เลือกปฏิบัติต่อสตรี

7. เคารพสิทธิของผู้อพยพ และปฏิเสธการใช้ช่องโหว่ข้อด้วยของกฎหมายคนเข้าเมืองกับผู้ถือสัญชาติ

8. กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการกระจายรายได้และจัดสรรทรัพยากรเพื่อช่วยเหลือคนยากจน พร้อมกับกำหนดให้มีดัชนีต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงความไม่เสมอภาค

9. ริเริ่มระบบประกันสังคมและมาตรการการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม รวมทั้งการจัดตั้งกองทุนประกันสังคมเพื่อสงเคราะห์ผู้ที่ด้อยโอกาส เพื่อช่วยให้ครอบครัวที่จำเป็นต้องได้สวัสดิการสังคมให้มีสิทธิในบริการสินเชื่อ การศึกษา และวิทยาการ เพื่อจะพัฒนาอาชีพที่เป็นทางเลือก รวมทั้งงานอาชีพอิสระ

10. ส่งเสริมให้มีการกระจายอำนาจมากขึ้นในกระบวนการตัดสินใจ โดยให้อำนาจแก่สถาบันการบริหารและปกครองระดับท้องถิ่น ส่งเสริม

ให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งผู้นำระดับท้องถิ่นและผู้ว่าราชการจังหวัด ให้กำหนดดัชนีชี้วัด กระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

11. ร่างและผ่านกฎหมายที่ห้ามการเลือกปฏิบัติ โดยการส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสทัดเทียมกัน มีมาตรการที่รวดเร็วเพียงพอในการแก้ปัญหาการใช้อำนาจเกินขอบเขตหน้าที่ต่อประชาชน รวมทั้งให้ปรับเปลี่ยนสถิติเพื่อจะชี้ให้เห็นข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นจากการเลือกปฏิบัติ และการทำให้ประชาชนบางกลุ่ม บางส่วนด้อยโอกาสและยากจนยิ่งขึ้น

12. ส่งเสริมให้มีกระบวนการเรียนรู้แบบข้ามสายวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระหว่างคนหนุ่มสาวของชุมชนเชื้อสายต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายในสังคม

13. ริเริ่มโครงการปฏิบัติภารกิจสร้างสรรค์ประชาธิปไตยต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ยากไร้และด้อยโอกาส เช่น ดำเนินการเพื่อสร้างหลักประกันว่า จะมีตำแหน่งสำหรับสตรีในฐานะผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ หรือมีฐานะเป็นผู้ตัดสินใจในการกำหนดนโยบายหรือแผนงานในระบบราชการพลเรือนของไทย

14. ปฏิรูปกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว เพื่อขจัดรากเหง้าของการเลือกปฏิบัติ เช่น กฎหมายว่าด้วยการแต่งงานและการหย่าร้าง

15. แก้ไขกฎหมายว่าด้วยโสเภณี โดยให้ถือว่าผู้ที่กดขี่ขูดรีดโสเภณีมีความผิดมากขึ้น และต้องเพิ่มโทษให้หนักขึ้น

16. ต่อต้านการเลือกปฏิบัติต่อสตรี โดยการปฏิรูปทั้งเชิงปฏิบัติทางสังคม และปฏิรูปกฎหมาย ตลอดจนเคลื่อนไหวรณรงค์ในหมู่ประชาชนในระยะยาว เพื่อยกระดับจิตสำนึกเกี่ยวกับปัญหาการเลือกปฏิบัติระหว่างชาย/หญิง

17. กำหนดให้มีมาตรการทั้งป้องกันและแก้ไข เพื่อต่อสู้จัดปัญหาโสเภณีเด็ก การละเมิดสิทธิเด็กและการละเลยไม่เคารพสิทธิเด็ก

18. คืบสถานภาพสหภาพแรงงานให้แก่พนักงานลูกจ้างของ รัฐวิสาหกิจ เพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

19. ส่งเสริมให้เคารพสิทธิของชนกลุ่มน้อยและชนเผ่าพื้นเมือง ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้พวกเขามีสิทธิในการเรียนรู้และดำรงไว้ซึ่งภาษาและวัฒนธรรมของพวกเขา

20. ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกรรไกรไต่สวนสาธารณะ และให้ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต้องรับทั้งผิดและชอบเมื่อมีการสร้างความเสียหายหรือทำลายสภาพแวดล้อม และหากเป็นไปได้ ต้องริเริ่มให้มีการดำเนินการร่วมกันเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

21. ยกระดับความเป็น "มีอาชีพ" หรือ "นักวิชาชีพ" ให้แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายรักษากฎหมาย โดยให้แรงจูงใจและฝึกอบรมเรื่องระบอบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน ลงโทษผู้ที่ทุจริตคอร์รัปชัน รวมทั้งส่งเสริมการสร้างเครือข่ายในชุมชนต่าง ๆ เพื่อต่อต้านเครือข่ายของอาชญากรระดับชาติและระดับข้ามชาติ

22. ส่งเสริมให้ประชาชนได้พึงกระบวนการของศาลสถิตยุติธรรมมากขึ้น โดยการจัดตั้งศาลท้องถิ่นและศาลสัญจร รวมทั้งศาลชั่วคราวที่พิจารณาคดีในวันหยุดสุดสัปดาห์

23. ต่อต้านการบริหารราชการแผ่นดินที่บกพร่องผิดพลาดของข้าราชการ โดยการจัดตั้งศาลพิเศษ ศาลปกครอง ระบบผู้ตรวจการรัฐสภา เพื่อเร่งรัดการพิจารณาการดำเนินงานที่ไม่ยุติธรรมและไม่ถูกต้องชอบธรรมของฝ่ายบริหาร

24. เสริมความเข้มแข็งให้กระบวนการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย

25. ปรับปรุงคุณภาพของกระบวนการหาข้อยุติในกรณีขัดแย้ง (อย่างไม่เป็นทางการ) เช่น ผ่านกระบวนการไกล่เกลี่ยโดยคณะกรรมการ

ระดับหมู่บ้าน และจัดการฝึกอบรมกฎหมายแก่ประชาชน

26. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม โดยการให้ผู้ที่มิคุณสมบัติที่เหมาะสมหรือมิคุณวุฒิจากฝ่ายประชาชน เข้าร่วมในการพิจารณาคดี เช่น เป็นผู้พิพากษาศาลสมทบ หรือเป็นลูกขุน

27. จัดตั้งองค์กรสิทธิมนุษยชนที่เป็นอิสระ โดยมีอาณัติที่ชัดเจนและมีทรัพยากรที่เพียงพอ และส่งเสริมให้เข้าถึงประชาชนในระดับท้องถิ่น โดยผ่านการกระจายการดำเนินงานสู่สาขาต่าง ๆ

28. จัดตั้งหน่วยสิทธิมนุษยชนในกระทรวงหลัก ๆ และในหน่วยงานของรัฐบาลต้องมีแผนกสิทธิมนุษยชนเพื่อส่งเสริมให้เคารพสิทธิมนุษยชน โดยข้าราชการในหน่วยงานของรัฐต้องเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย.

29. ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะกันในระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอำนาจ รวมทั้งฝ่ายทหาร ภาคธุรกิจ เอกชน และบุคลากรฝ่ายศาสนจักร เพื่อส่งเสริมให้ผู้ร่วมงานในแต่ละฝ่ายช่วยต่อต้านผู้ที่กระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชน

30. เสริมความแข็งแกร่งให้การดำเนินงานของ "พลังทางเลือก" เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของฝ่าย "สังคมอารยะ" และให้ช้อยกเว้นทางภาษีมากขึ้น และให้แรงจูงใจสูงขึ้นแก่การดำเนินงานในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนในกระบวนการสร้างระบอบประชาธิปไตยและการพิทักษ์ปกป้องสิทธิมนุษยชน

การวิจัยที่เสนอประเด็นหลักด้านสวัสดิการสังคม การพัฒนาการเลือกปฏิบัติ จากรากฐานความคิด ข้อเสนอแนะ 30 ประการข้างต้น เน้นการนำไปสู่สากลโดยดูสภาพสังคมไทยด้วย การใช้หลักการระหว่างประเทศมาয়มาตรฐานกฎหมายไทย (เพราะไทยมีส่วนร่วมสร้างหลักดังกล่าว) สามารถทำได้ในระดับต่าง ๆ คือ

(1) ขยายมาตรฐานเท่าเทียมต่างประเทศ เช่น เรื่องเสรีภาพใน

การแสดงความคิดเห็น

(2) ขยายมาตรฐานไกลกว่าของต่างประเทศ เช่น การใช้หลักเมตตาธรรม

ความเห็นจากผู้ร่วมสัมมนา

- ปัญหาการดำเนินงานของ "คณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน" ถูกตีกรอบการดำเนินงานให้เล็กลง

- เรื่องสิทธิมนุษยชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทยจะดูจากต่างประเทศอย่างเดียวไม่ได้ ปัญหาของภาคเหนือเรื่องการขายลูกมาเป็นโสเภณีนั้นเกิดจากความยากจน ไม่ใช่ปัญหาสังคมเรื่องค่านิยมตามความเห็นของนายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ดังนั้น จึงไม่ควรแก้ปัญหาเหมือนต่างประเทศที่พรากลูกจากอกพ่อแม่ สิ่งที่ดีในสังคมไทยที่มีอยู่นั้น ควรเอามาปรับใช้ เช่น ประเพณีลงแขก ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของชุมชนที่ต่างประเทศนำไปใช้

- ในการที่จะพัฒนาประชาธิปไตยด้วยมันสมอง คุณธรรมต้องคำนึงถึงปากท้องชาวบ้านด้วย หากจะเริ่มพัฒนาที่ท้องถื่นควรคำนึงถึงเรื่องปากท้องก่อน หากถามประชาชนว่าผู้แทนดีเป็นอย่างไร อาจได้รับคำตอบว่า ผู้ที่มาทอดกฐิน ให้ฟุตบอล เสื้อผ้า 탕บประมาณมาสู่ชนบท หรือออกกฎหมาย เสนอญัตติ ตั้งกระทู้ถาม

- ปัญหาสิทธิมนุษยชนและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยเกิดจากการขาดจิตวิญญาณ ระบบการศึกษาของไทยสอนคนไม่ให้มีปฏิกิริยาตอบโต้การกระทำของรัฐ แม้จะละเมิดสิทธิมนุษยชน เราพัฒนาสิทธิมนุษยชนบนปัญหา แต่ไม่อาจลงสู่มนธธรรม สำนึก การพัฒนาสิทธิพื้นฐานของชีวิตโดยมุ่งพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจจะก่อปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เราพูดถึงสิทธิที่ร่วมเป็นเจ้าของแผ่นดิน สิทธิผู้อาศัย คนในเมืองรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศ

แต่คนชนบทเป็นผู้อาศัย ทหารรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนเป็นผู้อาศัย เห็นได้จากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ หรือปัญหาการเรียกร้องสิทธิพื้นฐานกรณีการสร้างเขื่อนปากมูล ขณะที่คนเมือง หรือนักศึกษา อาจไม่เข้าใจข้อเรียกร้องสิทธิของพวกเขาในปัญหาที่เกิดขึ้น

- ปัญหาในภูมิภาคโดยเฉพาะภาคอีสาน บางเรื่องไม่ได้รับความสนใจเนื่องจากอำนาจรัฐส่วนกลางมีมากเกินไป ภูมิภาคต้องรอการตัดสินใจจากส่วนกลาง รวมไปถึงการเจรจาอย่างสันติที่ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่จากส่วนกลางมากนัก เช่น การเดินขบวนเรียกร้องให้รัฐแก้ปัญหาของผู้เดือดร้อนถูกมองว่าเป็นการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย

- ปัญหาระบบราชการและอำนาจรัฐ เป็นปัญหาใหญ่ ระบบราชการทำให้ประชาชนหมดสิทธิ หรือถูกแย่งชิงสิทธิ ความสำคัญอยู่ที่ระบบตัวแทน การบริหารส่วนกลางต้องมีความจริงจังในการแก้ปัญหา

- รัฐธรรมนูญควรบัญญัติให้ผู้ที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองยึดอำนาจ ซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิประชาชนในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ควรตราบทลงโทษไว้แม้ว่าจะกระทำการสำเร็จก็ตาม

- ควรพัฒนาให้มีสถาบันการเมืองของประชาชนขึ้นมา เป็นกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ให้การศึกษาของประชาชนก้าวทันต่อประชาธิปไตยมากไปกว่าการมีส่วนร่วมเพียงการใช้สิทธิเลือกตั้งเท่านั้น

ศาสตราจารย์ วิฑิต มันทาภรณ์ :

- ปัญหาโสเภณีเด็ก ไม่ใช่เฉพาะความยากจน แต่เป็นขบวนการอาชญากรรมทั้งในและนอกประเทศ เป็นปัญหาของกลุ่มอาชญากรรมกลุ่มธุรกิจ

- ข้ออ้างความยากจนที่ขอให้ท่องอิมก่อนจึงมีสิทธิมีเสียงนั้น สิทธิทั้งหลายควรไปด้วยกัน ไม่ใช่拿來สิทธิมาแลกกัน

- การศึกษานอกระบบควรมีเพิ่มขึ้น เพื่อป้องกันการละเมิด

สิทธิมนุษยชนไปถึงความกระจ่างเกี่ยวกับกฎหมาย

ผู้เข้าร่วมสัมมนา

มีการให้ความเห็นสรุปได้ว่า

1. อำนาจรัฐมีมากเกินไปและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย
2. การละเมิดสิทธิมนุษยชนมีทั่วไปในประเทศ ประชาชนไม่ได้รับการคุ้มครองจากระบบราชการจึงควรส่งเสริมให้ประชาชนให้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมืองได้

รายละเอียดที่น่าสนใจ โดยศาสตราจารย์ ชาร์ล เทเลอร์ กรณีศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น

1. ประชาสังคม

คนที่ทำหน้าที่ควบคุมรัฐได้ต้องเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างดีแต่ในการเมืองไทย รัฐยังเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุมคนในสังคมอยู่ด้วยอิทธิพลยุคของระบบขุนนางที่มีพลังรุนแรงและมีอำนาจมาก่อนการพัฒนาประชาธิปไตย

2. ระบบราชการ

ประเทศไทยมีระบบราชการที่เข้มแข็ง โดยที่ระบบราชการเป็นระบบที่มีความเป็นตัวของตัวเองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภาและระบบราชการมีลักษณะเฉพาะ มีการเมืองที่เน้นประเด็นที่ทำให้เกิดประชาธิปไตยแบบพรรคพวก อันตรายของจุดนี้คือ การสูญเสียคนที่ตั้งใจทำงาน เพราะคนเหล่านี้จะรู้สึกว่ารระบบไม่ทำงาน และไม่มีประโยชน์ที่

จะไปต่อต้าน

ทางออกของปัญหา

1. การกระจายอำนาจรัฐไปยังรัฐบาลท้องถิ่น เช่น สภาตำบล หรือการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด และควรมีมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้การกระจายอำนาจมีประสิทธิภาพ

2. การยอมรับสิทธิของชุมชน เช่น ประเด็นการใช้ทรัพยากรชุมชน โดยแก้ไขวิธีเดิมที่เป็นการสั่งการจากบนลงล่าง ไม่สนใจข้อเสนอของชาวบ้าน ซึ่งกลายเป็นประเด็นที่นำไปสู่ความขัดแย้งในหลาย ๆ กรณี และหลายพื้นที่ การป้องกันความขัดแย้งที่รุนแรงนั้น อาจทำได้โดยวิธีการปรึกษากันชุมชนก่อนเริ่มโครงการ ควรมีการไต่สวนสาธารณะ (Public Hearing) ว่าโครงการใดจะมีผลทางนิเวศน์วิทยาต้องมีการกระจายอำนาจออกไป

3. ด้านการสื่อสารมวลชน ประชาสังคมควรเป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมสื่อมวลชน ต้องมีการสนับสนุนกระบวนการประชาสังคมและประชาธิปไตย

สรุปทางออกของปัญหา ต้องเริ่มที่ระดับจุลภาค กล่าวคือ ภูมิภาค ปัญญาท้องถิ่น และหล่อหลอมไปยังการสร้างประชาธิปไตยในท้องถิ่น เท่ากับท้องถิ่นสามารถจัดสรรและควบคุมทรัพยากรได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะ ทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็งขึ้น

ความเห็นจากผู้ร่วมสัมมนา

สภาพการณ์เคลื่อนไหว Dynamic ทางการเมือง กลุ่มชนที่เรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเผชิญกับรัฐไทยในกรอบที่ปกครองโดยขุนนางและครอบงำรูปของรัฐ ปัญหาก็ตามมาก็คือ ประชาสังคมจะเกิดได้อย่างไรภายใต้โครงสร้างรัฐแบบนี้ รัฐไทยยอมให้มีการรวมกลุ่มประชา

สังคมได้โดยต้องอยู่ภายใต้สายตาของรัฐ แต่ถ้าเกิดการรวมกลุ่มประชาสังคมกันเอง รัฐมองว่าจะทำให้มีปัญหา

คำถามที่ตามมา คือ “ความชอบธรรมของประชาสังคมอยู่ที่ไหน” ประเด็นที่ต้งไว้คือแนวความคิดที่ชอบธรรม ตัวอย่างเรื่องการแต่งกายของนักศึกษาวิทยาลัยครูยะลาที่นักศึกษาไม่เห็นว่ามีความชอบธรรม แต่ความเห็นนี้ต่างจากรัฐ ดังนั้น หน้าที่ของประชาสังคมคือต้องพยายามขยายขอบเขตให้กว้างไปกว่าเดิม

นอกจากนี้ องค์การศาสนาจะเป็นพลังสังคมที่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้เนื่องจากการหามาตรการที่จะไม่ทำให้ความขัดแย้งรุนแรง ในกระบวนการประชาธิปไตยที่สร้างตัวอยู่นี้ การป้องกันความรุนแรงต้องมองหาทรัพยากรธรรมชาติเชิงวัฒนธรรม เพราะถ้าปล่อยให้เกิดความรุนแรงก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์ของรัฐ ตัวอย่างเช่น กรณีที่ ร.ต. ฉลาด วรฉัตร อดข้าว (ประท้วงรัฐบาล) เมื่อจะเกิดการเผชิญหน้า มีการตั้งศาสนาพุทธเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้มองเห็นพลังศักยภาพของวัฒนธรรม

- ปัจจุบัน สื่อมวลชนมีส่วนเสริมให้เกิดความรุนแรงในสังคม และยังมีการกระทำในลักษณะเลี่ยมเขาให้ชนกัน เมื่อมองด้านหนึ่ง คือ การมีเสรีภาพทางด้านความคิด อีกด้านหนึ่ง คือไม่มีการควบคุมสื่อมวลชนจากประชาสังคม แต่มีการควบคุมจากรัฐ และยังไม่เห็นความเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่จะควบคุมสื่อมวลชน

- มรดกทางประวัติศาสตร์ คือวัฒนธรรมที่กั้นมิให้ประชาธิปไตยเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ทางแก้คือพยายามให้ชนบทประสานกับรัฐบาลในเมือง และทางออกที่ดีที่เสริมสร้างประชาธิปไตย ก็คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมให้พึ่งตนเอง รวมทั้งเสริมสร้างกลไกและวิธีการในการขจัดความขัดแย้ง

สรุป ตัวชี้วัดประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนมี 4 ประเด็น

1. สวัสดิการและการพัฒนา
2. การกระทำที่ไม่ให้เกิดการแบ่งแยก เพศ เชื้อชาติ ศิพ
3. ความมั่นคงของมนุษย์
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนและปัจเจกชน

ส่วนประชาธิปไตยท้องถิ่นนั้นมีหลักสำคัญ 4 ประการดังนี้

1. ประชาสังคม คือ กลุ่มคนที่ทำหน้าที่ควบคุมรัฐซึ่งต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนอย่างดีเพื่อของรัฐให้ทำตามความต้องการ ประชาสังคม โดยเงื่อนไขของสังคมจะสถาปนาสิทธิและระบบศีลธรรม ได้ปัจจุบันประเทศไทยรัฐควบคุมคน

2. สื่อมวลชนมีหน้าที่สนับสนุนกระบวนการประชาสังคมและประชาธิปไตยแต่มีปัญหาที่การควบคุมควรให้ประชาสังคมควบคุมมากกว่า แต่ปัจจุบันรัฐหรือเอกชนที่คุมรัฐ ควบคุมสื่อมวลชน

3. ประเทศไทยมีระบบราชการที่เข้มแข็งที่ควบคุมประชาธิปไตยจึงควรแก้ไขด้วยการกระจายอำนาจ อาทิเช่น การสนับสนุนให้มองค์กรปกครองท้องถิ่นการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ประชาชนในสังคมมาร่วมจัดการและให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนโยบาย ยกตัวอย่าง กรณีที่สร้างเขื่อนเป็นต้น

4. ภูมิปัญญาในการสร้างประชาธิปไตยไม่อาจหาได้จากต่างประเทศ แต่อยู่ในประเทศไทย

แนวทางการแก้ไขปัญหากจากงานวิจัยมีประเด็นที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. การห้ามรัฐกระทำบางสิ่งบางอย่าง เช่นการละเมิดสิทธิซึ่งทำได้โดยการใช้กฎหมาย หรือพันธะกรณีที่มีต่อต่างประเทศมาควบคุมรัฐ

การจัดระบบองค์กรให้ประชาสังคมควบคุมรัฐ แม้รัฐจะมีองค์กรควบคุมแล้วก็ตามถือเป็นการถ่วงดุลย์

2. การลดบทบาทของรัฐในมิติหนึ่ง เพื่อกระจายอำนาจให้กลุ่มต่าง ๆ เช่น การให้มืองค์การปกครองท้องถิ่น รัฐส่วนกลางรับรองสิทธิชุมชนในการแก้ปัญหาตนเอง การให้มีการปรึกษาหารือล่วงหน้า

3. รัฐควรจัดสวัสดิการเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในสังคม

4. รัฐเป็นตัวเชื่อมในกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของโลก โดยใช้ระบบกลไกตลาดหรือกลไกราคา ทำให้มีการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือครอบครัว รัฐจึงควรประสานระหว่างชนชั้นกลางและคนด้อยโอกาสในสังคม และจัดลำดับการรักษาสิทธิของคนในชาติหรือตามพันธะกรณีที่รัฐผูกพัน

5. ศาสนาพุทธกับสิทธิแบบตะวันตกเป็นมาตรฐานเดียวกันคือ การพูดถึงสิทธิของตนเอง

จบส่วนที่ 1

ส่วนที่ 2

การสัมมนา

เรื่อง

การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

ประเด็น

1. การกระจายอำนาจ/การให้อำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่น
 - การให้ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง
 - การจัดโครงสร้างทั้งระบบของการกระจายอำนาจ
2. การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น

การพัฒนาระบบการเมืองและสิทธิมนุษยชน

3. การแก้ไขความขัดแย้งระหว่างนโยบายจากส่วนกลางกับ
ตัวแทนองค์กรท้องถิ่น
4. การเพิ่มบทบาทของชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน
5. การเพิ่มบทบาทของผู้นำกลุ่มอิสระ
6. การสร้างเครือข่ายในศตวรรษที่ 21

การกระจายอำนาจ/ การให้อำนาจแก่ชุมชนท้องถิ่น

ประเด็น การให้ประชาชนทั่วไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง

ข้อเสนอจากวิทยากร (ศาสตราจารย์ ดร.สุจิต บุญบงการ)

การกระจายอำนาจต้องกระจายไปให้ประชาชน ไม่ใช่กลุ่มชนที่แสวงอำนาจ และต้องมีการวางแผนพัฒนาโครงสร้างอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และเป็นขั้นตอน จะทำอย่างไรที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานในชุมชนอย่างแท้จริง โดยต้องเข้าใจว่า "การเลือกตั้ง" เป็นเพียงทางเลือกหนึ่งเท่านั้นที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตย แต่สิ่งที่ควรเน้นย้ำคือการสร้างจิตสำนึกขึ้นมา ในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. ต้องสร้างความตื่นตัวของประชาชนที่จะเข้าร่วมบริหาร ดูแลพิทักษ์รักษาชุมชน เพราะหากประชาชนขาดความตื่นตัวในเรื่องดังกล่าว จะให้อำนาจการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ไปรวมอยู่กับผู้มีบทบาทบริหารบางกลุ่มซึ่งจะกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ขึ้น จึงควรให้ประชาชนในชุมชนแก้ไขปัญหาเอง

2. การให้อำนาจการจัดการทรัพยากร รายได้ ระบบภาษีของตนเองในท้องถิ่น เป็นบทบาทที่ชุมชนท้องถิ่นไม่ควรมองข้าม นั่นคือ การแสวงหาเม็ดเงินและจัดระบบการใช้จ่ายเงินทองในชุมชนของตนเอง

3. ต้องเน้นโครงสร้างทั้งระบบของการกระจายอำนาจ การเน้นเฉพาะรูปแบบจะทำให้เกิดปัญหา เช่น ให้เลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด เลือกตั้งผู้บริหารใน อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ฯลฯ การจะเพิ่มอำนาจการปกครองท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องลดความสำคัญหรือบทบาทของส่วนภูมิภาคลง วิธีการต้องมีระบบและโครงสร้างที่เป็นรูปธรรม

ความเห็นจากผู้ร่วมสัมมนา

ประเด็น ทำอย่างไรจะสร้างความตื่นตัวในหมู่ประชาชนให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชน และสามารถเข้าไปมีส่วนบริหาร ดูแลชุมชนของตน

- สร้างกลุ่มเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ขึ้นก่อน แล้วสอดแทรกความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง
- สนับสนุนผู้นำชุมชนที่ดี ให้เป็นแบบอย่างต่อชุมชน
- การรวมตัวรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องอย่างถูกต้องโดยชอบธรรม เป็นการสร้างอำนาจต่อรอง จะทำให้ประชาชนตื่นตัว และเห็นผลที่เป็นรูปธรรม

ประเด็น การจัดการทรัพยากร งบประมาณ ระบบภาษีภายในท้องถิ่น

- เสนอให้มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นในรูปแบบของการหักภาษี ณ ที่จ่ายในท้องที่ การจัดสรรงบประมาณในท้องถิ่นไม่ต้องรอจากส่วนกลาง และให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดเก็บรายได้ และภาษีท้องถิ่น
- ประเด็น** การจัดโครงสร้างทั้งระบบของการกระจายอำนาจ *

- วิธีที่ดีที่สุดที่สุด คือการมุ่งเน้นการปรับปรุงโครงสร้างเดิมที่มีอยู่แล้วให้ประชาชนเห็นประโยชน์และเห็นความสำคัญว่าสามารถใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในท้องถิ่น และสามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างจริงจัง
- ทำอย่างไรที่จะให้ประชาชนสามารถตรวจสอบการบริหารได้

สรุป

การกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น ไม่ได้เน้นที่โครงสร้างหรือรูปแบบการปกครอง แต่ต้องเน้นไปที่การรับรองบทบาทของประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วม มีสิทธิ มีเสียงในชุมชน ให้สามารถดูแลชุมชนของตนเอง

การพัฒนาการกระจายอำนาจของไทยนั้นประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่าง “อำนาจการจัดการของรัฐ” กับ “องค์กรปกครองท้องถิ่น” เพราะรัฐมีความเข้มแข็ง มีอำนาจมาช้านาน ประกอบกับระบบทุนนิยมในทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์กับคนบางกลุ่ม โดยที่รัฐกับระบบตลาดดังกล่าวเจริญไปเร็วกว่า **ประชาสังคม** (Civil Society)

การที่เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีอิทธิพลมาก รวมตัวเป็นกลุ่มก้อนได้ ทำให้เกิดการเรียกร้อง ปกป้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มเท่านั้น เช่น กรณีการเรียกร้องของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันก็เพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น ไม่มีประชาชนในท้องถิ่นออกมาแสดงความคิดเห็นใด ๆ ประเด็นสำคัญคือการทำให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในองค์กรท้องถิ่นอย่างจริงจัง

การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐส่วนกลาง ไปสู่ท้องถิ่น

ประเด็น การพัฒนาระบบการเมืองและสิทธิมนุษยชน

ข้อเสนอจากวิทยากร (ดร.อานันท์ กาญจนพันธ์)

วิธีคิดในเรื่องการพัฒนาการเมืองและสิทธิมนุษยชน มีประเด็นพื้นฐานอยู่ที่การจัดการทรัพยากรซึ่งทรัพยากรนั้นอาจจะเป็นเรื่องภาษีอากร หรือทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการจัดการที่เป็นการแข่งขันอำนาจ

เมื่อมีการพัฒนาสังคมเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น ฐานการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ (State Control) เปลี่ยนมาอยู่ที่เอกชน (Private Control) มากขึ้น ตัวอย่างเช่น การที่รัฐให้สัมปทานการจัดการที่ดิน ป่าไม้แก่เอกชน ฐานการจัดการดังกล่าวนี้เป็นฐานที่ได้รับ

อิทธิพลของต่างชาติและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยม ทำให้ขาดฐานของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย

ในอดีต การจัดการทรัพยากรไม่ได้อยู่ที่รัฐทั้งหมด อำนาจอยู่ในหลายจุด เช่น อยู่ที่ท้องถิ่น ชุมชน หมู่บ้าน หรือกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม สังคมไทยมีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการจัดการอีกประเภทหนึ่ง คือการจัดการที่วางบนพื้นฐานของทรัพย์สินส่วนรวม (common property - ภาษาท้องถิ่นทางเหนือ เรียกว่า **ของหน้าหมู่**) คือการจัดการโดยชุมชน) การปฏิบัติในการเปลี่ยนอำนาจการจัดการโดยรัฐไปสู่ท้องถิ่น ต้องส่งเสริมให้การจัดการโดยชุมชนเข้มแข็งต้องมีกฎหมายรับรอง "สิทธิชุมชน" รับรองว่าประชาชนมีสิทธิเป็นผู้เสียหายในกรณีของสาธารณะไม่ใช่ให้รัฐดำเนินการอย่างเดียว และต้องเปิดให้มีเวทีสาธารณะหรือไต่สวนสาธารณะ คือ ให้สิทธิชุมชนในการพิจารณาโครงการต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนนั้น ๆ

นอกจากนี้รัฐต้องให้ความสำคัญและสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งและรับรองสิทธิของกลุ่มที่เป็นทางการต่าง ๆ เช่น กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือกลุ่มที่มีการรวมตัวกันเพื่อพิทักษ์สิทธิต่าง ๆ ซึ่งการรับรองสิทธิจะทำให้เกิดรูปแบบการต่อรองที่มีอารยธรรม เป็นการต่อรองโดยสันติวิธี

ความเห็นจากผู้ร่วมสัมมนา

ประเด็น การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐส่วนกลางไปสู่อำนาจท้องถิ่น

- กรณีพิพาทที่ดินระหว่างรัฐกับราษฎรในหลายพื้นที่ เกิดจากการมองสิทธิที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น การประกาศที่ป่าสงวนหรืออุทยานซ้อนทับที่ทำกินของราษฎร เป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างสิทธิตามประเพณี กับสิทธิตามกฎหมาย การเปลี่ยนอำนาจจากรัฐส่วนกลาง

ไปสู่อำนาจท้องถิ่นต้องมีกฎหมายที่ยอมรับสิทธิและยอมรับอำนาจหลายระดับด้วยกัน มิใช่มีกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐแต่เพียงอย่างเดียว การออกกฎหมายในระดับท้องถิ่นโดยคำนึงถึงประเพณีในท้องถิ่น จะสามารถปรับเปลี่ยนอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นได้

สรุป

ควรต้องมีกฎหมายการรับรองสิทธิประเพณีในท้องถิ่นให้ชัดเจนเฉพาะเรื่อง ไม่ใช่รับรองไว้เฉพาะในกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่านั้น

ควรจะต้องมีการรับรองสิทธิในการรับรู้ข่าวสาร สิทธิที่จะได้รับความรู้ การศึกษา อย่างชัดเจน

ควรต้องมีการรับรองสิทธิในการรวมกลุ่ม การประสานงาน เครือข่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจน ยอมรับการรวมกลุ่มของประชาชนว่าถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นไปตามหลักประชาธิปไตย

การกระจายอำนาจในระดับปฏิบัติไปสู่ชุมชนระดับพื้นฐานตามหลักประชาธิปไตยและวิวัฒนาการของกรมการเมืองไทยการให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

การแก้ไขความขัดแย้งระหว่างนโยบายจากส่วนกลางกับตัวแทนองค์กรท้องถิ่น

ข้อเสนอจากวิทยากร (ดร.โคทม อาริยา)

การไม่ให้ข้อมูลแก่ชุมชนเป็นปัญหาสำคัญทำให้เกิดความขัดแย้งและไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้แก้ปัญหาควนคูไปกับองค์กรของส่วนกลาง วิธีการแก้ไข คือต้องทำให้องค์กรส่วนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม มีเสียงในการตัดสินใจขาดปัญหาแห่งท้องถิ่นของตนโดยแท้จริงและใกล้ชิด

ข้อเสนอแนะ

จำเป็นจะต้องให้รัฐชี้แจงหรือให้ข่าวสารข้อมูลนั้น ๆ แก่ประชาชนในท้องถิ่นได้รับทราบกรณีปัญหา**เขื่อนปากมูล**ที่มีข้อขัดแย้งยืดเยื้อมาหลายปี เพราะไม่มีการให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นนำเสนอความคิดเห็นของเขาว่า เขาต้องการเอาเขื่อนปากมูลไปสร้างในท้องถิ่นของเขาหรือไม่รัฐเอาโครงการลงไปโดยไม่ได้ฟังเสียงประชามติของท้องถิ่นนั้น

ข้อเสนอแนะ

เมื่อรัฐจะนำโครงการใด ๆ ลงไปในท้องถิ่น ต้องชี้แจงข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงลงไปว่าโครงการนั้น ๆ สร้างและเกิดผลอะไรแก่ประชาชน โดยให้ประชาชนมีการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางและเมื่อโครงการเกิดขึ้นแล้ว ต้องมีกลุ่มผู้รับผิดชอบ ควรกำหนดลงไปว่าใครเป็นผู้รับผิดชอบเพื่อกลุ่มผู้เดือดร้อนจะได้เรียกร้อง กัดดันให้มีความรับผิดชอบและต้องมีการติดตามและตรวจสอบผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้งผลกระทบที่เกิดกับคนในชุมชนและวิถีแก้ปัญหาในระยะยาว

การเพิ่มบทบาทของชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

กรอบการอภิปราย

1. ปัญหาของชุมชน
 - ปัญหาเศรษฐกิจ
 - ปัญหาผลกระทบจากนโยบายรัฐ
 - การเรียกร้องสิทธิชุมชน

2. บทบาทของชุมชน
 - การรวมตัวเป็นกลุ่ม องค์กร
 - การสร้างเอกภาพระหว่างชุมชนกับองค์กร
3. กิจกรรมที่จะช่วยในการแก้ปัญหาของชุมชน

ความเห็นจากผู้ร่วมสัมมนา

ปัญหาเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการของรัฐ เช่น การสร้างสะพาน ถนน ฯลฯ ที่ต้องใช้ หรือผ่านพื้นที่ของชุมชน ทำให้เกิดการไล่รื้อชุมชน ประชาชนต้องการต่อรอง แต่ไม่ทราบว่าจะต้องประสานงานกับหน่วยงานใด หรือระดับใดของรัฐ โดยเฉพาะชุมชนเมืองนั้นไม่มีความมั่นคงในแง่ของที่อยู่อาศัย ความเจริญของประเทศ (โครงการพัฒนา) สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชน

กรณีปัญหาเขื่อนปากมูลที่เกิดความแตกแยกระหว่างรัฐกับชุมชน เพราะชาวบ้านไม่ได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐบาล มีการประท้วงกันตลอดมา ซึ่งกระบวนการเรียกร้องถูกโจมตีโดยรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ การชุมนุมของชาวบ้านได้รับการขัดขวางจากรัฐ

นักการเมืองจะต้องมีบทบาทที่จะให้กลไกของรัฐเข้าไปบทบาทของประชาชน รัฐจะต้องมีความเข้าใจสถานการณ์และความขัดแย้งของประชาชน โดยต้องเปิดโอกาสให้องค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปมีบทบาทด้วย

การพยายามสร้างเครือข่ายพันธมิตรที่ได้รับผลกระทบร่วมกัน จะสามารถยกระดับความรู้ ความเข้าใจของคนระดับล่างได้

รัฐควรให้การสนับสนุนความพยายามในการพึ่งตนเองของชุมชน อาทิ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กองทุนให้การศึกษาของเด็ก กลุ่มสาธารณสุขชุมชน ฯลฯ

องค์กรพัฒนาเอกชนยังไม่ได้รับการดูแลจากหน่วยงานของรัฐ

เพียงพอ รวมทั้งด้านงบประมาณ รัฐควรส่งเสริมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป

การเพิ่มบทบาทของผู้นำกลุ่มอิสระ

กรอบการอภิปราย

- มีผู้นำกลุ่มอิสระในระบอบประชาธิปไตยได้หรือไม่
- มีผู้นำกลุ่มอิสระจริงหรือไม่
- ทำอย่างไรให้ผู้นำองค์กรต่าง ๆ เป็นอิสระอยู่ภายใต้ระบอบ

ประชาธิปไตย

ความเป็นไปได้ในการเกิดผู้นำกลุ่มอิสระ

1. สังคมที่การเมืองอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากยุคอุตสาหกรรมถึงหลังอุตสาหกรรม (Post Liberal Politic)
2. รัฐเกิดวิกฤติ ขาดประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อเจตนาารมณ์ของประชาชน
3. ประชาชนหมดหวัง ขาดความเชื่อต่อกลไกของรัฐ

การมองว่ากลุ่มพลังอิสระนั้นเป็นอย่างไร ให้มองจาก

1. บทบาท
2. การต่อรองของกลุ่ม
3. ศักยภาพของกลุ่ม
4. อาศัยกฎหมายของรัฐน้อยที่สุด

รูปธรรมของกลุ่มพลังอิสระในประเทศไทยมีจริงหรือไม่ ขณะนี้มีทิศทางว่าประชาชนกำลังรวมกลุ่มพลังอิสระอยู่ ได้แก่

1. กลุ่มศาสนา เช่นกลุ่มโพธิรักษ์ ซึ่งผิตหวังจากสถาบันสงฆ์ ตั้งลัทธิบุญนิยมขึ้น
2. กลุ่มประชาชน เช่น กลุ่มมือปราบกมุลที่รวมตัวกันเผชิญหน้ากับรัฐในการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่ม
3. ชาวม้ง เป็นกลุ่มพลังอิสระที่ต้องการที่ทำกินของตนเอง
4. กลุ่มมุสลิมอิสระในภาคใต้
5. กลุ่มแรงงาน เช่น ตั้งกลุ่มรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ขึ้นมา โดยไม่อยู่ภายใต้เงื่อนไขกฎหมายเป็นต้น

ภาวะผู้นำอิสระเกิดได้จาก

- การต่อสู้ทางวัฒนธรรม ความเชื่อ เช่น โพธิรักษ์
- การต่อสู้เพื่อปากท้อง เช่น กรณีมือปราบกมุล
- การต่อสู้ทางการเมือง เช่น ชนกลุ่มน้อย เรียกร้องการปกครองตนเอง

การสร้างเครือข่ายในศตวรรษที่ 21

กรอบการอภิปราย

- เครือข่ายทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก ที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีสภาพอย่างไร
- รูปแบบของเนื้อหา

การสร้างเครือข่ายเกิดจากความจำเป็นที่จะต้องกระทำการบางอย่างร่วมกันเช่น การเคลื่อนไหวเพื่อให้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลง

ด้านนโยบาย การแก้ไขกฎหมาย เป็นต้น การประสานเครือข่ายจะทำให้เกิดอำนาจต่อรองมากขึ้น และทำให้สังคมตระหนักถึงปัญหามากขึ้นด้วย เครือข่ายต่าง ๆ อาจมีความสัมพันธ์ในระดับหลวม ๆ อาจเป็นการรวมตัวเฉพาะกิจ มีการประสานแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน การสร้างเครือข่ายควรเปิดกว้าง ให้องค์กรต่าง ๆ มาพบกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ปัญหาต่อกัน

การสร้างเครือข่าย เป็นการสร้างความรู้สึกมีส่วนร่วม มีจิตสำนึกที่ผูกพันในการที่จะเคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ร่วม

รูปแบบของเนื้อหา (การประสานเครือข่าย)

1. ทำทำเนียบเครือข่าย แลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน
2. ให้มีศูนย์กลางขององค์กรเครือข่าย เพื่อใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยน
3. เปิดโอกาสให้มีการประสานกันทั้งในระดับภูมิภาค และระดับโลก

ปัญหาที่ผู้เข้าร่วมสัมมนานำเสนอ

กฎหมายที่กำหนดในเรื่องของการจดทะเบียนสมาคม มูลนิธิ มีลักษณะที่บั่นทอนสิทธิในการรวมกลุ่มมาก เพราะมีเงื่อนไขมากเกินไป เช่น เรื่องงบประมาณที่องค์กรระหว่างประเทศเสนอให้ จะต้องได้รับคำยืนยันจากรัฐ

จบส่วนที่ 2

ส่วนที่ 3

การอภิปราย

เรื่อง

บทบาทของสิทธิมนุษยชนกับการสร้างวัฒนธรรม

สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

บทบาทของสิทธิมนุษยชนกับการสร้างวัฒนธรรม

สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

ศาสตราจารย์ น.พ. ประเวศ วะสี

การเชื่อมโยงกระแสใหญ่ ๆ ของโลก มี 4 ประการ คือ

1. ประชาธิปไตย (กระแสที่ไม่มีเผด็จการ)
2. เรื่องสิทธิมนุษยชน
3. จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม
4. บทบาทของสตรี

การมองเรื่องสิทธิมนุษยชนศึกษา ต้องมองเรื่องการศึกษาไปด้วย ต้องทำความเข้าใจว่าแนวคิด (Concept) เป็นอย่างไร ต้องสร้างเรื่ององค์ความรู้ การวิจัยและต้องทำต่อเนื่องให้เป็นการศึกษา การวิจัยเป็น

ส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ และการศึกษามีพลังคือการศึกษาในทางปฏิบัติ

แนวคิดสิทธิมนุษยชนศึกษากับประชาธิปไตย คือ การตระหนักในคุณค่าที่สูงส่งของความเป็นมนุษย์และเคารพความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ซึ่งไม่เกี่ยวกับเงิน หรือทรัพย์สินใด ๆ

หัวใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนศึกษา มีดังนี้

1. ต้องทำความเข้าใจเรื่องแนวคิด
2. การสร้างองค์ความรู้ ต้องให้รู้ทั้งหมด
3. ครอบคลุม เป็นฐานของการศึกษาและของสมองที่สำคัญ
4. ความเข้มแข็งของชุมชน ต้องมีอำนาจชุมชนที่จะจัดการที่ดิน

ป่าไม้ แหล่งน้ำ รัฐไม่เพียงจัดการสิ่งที่ชุมชนจัดการได้ แต่ต้องสนับสนุนสิ่งที่ชุมชนจัดการไม่ได้ ถ้าชุมชนมีอำนาจและมีการส่งเสริมสิทธิจะแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างรวดเร็วได้ และจะเป็นประชาธิปไตยในระดับพื้นฐานที่แท้จริง

5. ต้องปฏิรูปการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนทั้งหมด ตั้งแต่อนุบาลถึงมหาวิทยาลัย การเรียนรู้ต้องมีพื้นฐานบนความเป็นจริง
6. ต้องเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้คนจน
7. การใช้สื่อและสื่อสารมวลชนให้เป็นประโยชน์แก่คนทั้งมวล

เสาหลักสี่ สรียาทิพย์

สิทธิมนุษยชนหมายถึง อำนาจอันชอบธรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันโดยแต่ละคนมีสิทธิที่จะแสดงออกๆ ประชาธิปไตยอยู่ที่ละเมิดกันหรือไม่ การที่สังคมจะอยู่ร่วมกันได้ต้องรู้เรา คือรู้ว่าสิทธิของเรามีอะไร ใช้สิทธิของเราให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไรและรู้เขาคืออำนาจสิทธิของคนอื่นจะต้องไม่ก้าวก่ายคนอื่น

บทบาทของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความรัก
 กันหน้าเข้าหากันได้ดีมีความสัมพันธ์กันในครอบครัว ดังนั้นควรส่งเสริม
 เสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมในสังคมแบบนี้เพราะทำให้เกิดความรับผิดชอบ
 ต่อประเทศได้

สังคมแบบไทยและต่างประเทศจะต่างกัน โดยจะมีความเมตตา
 เสียสละมีความรักสิ่งที่เรามุ่งพิจารณาคือ เรามุ่งให้อภัยกัน ในศาสนา
 พุทธมีคำสอนที่พิสูจน์ได้ ทำให้เกิดสำนึกและจิตวิญญาณได้ กฎหมายก็
 จะลดความสำคัญลง จึงควรทำให้ประชาชนทราบว่าเราทำอะไรก่อนแล้ว
 กฎหมายจึงจะมาทีหลัง ศาสนาจะเป็นเครื่องสอนได้ ถ้าสิ่งที่กล่าวมานี้
 เกี่ยวกับประชาธิปไตยสิทธิมนุษยชนกับประชาธิปไตยจะแยกกันไม่ออกเลย

นายปิยะเชษฐ์ แคล้วคลาด กองการลูกจ้าง สถานแรงงานแห่งประเทศไทย

จากการที่ผู้ใช้แรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบตลอดมา และผู้ใช้
 แรงงานอยากจะมีชีวิตที่ดีขึ้นจากสิทธิที่จะได้จากสังคม ทำให้เกิดความ
 รู้สึกโดยอัตโนมัติว่า สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิที่เราต้องมีตั้งแต่เกิดจนตาย
 เรื่องสิทธิมนุษยชนจึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ
 และไม่ได้กำหนดอยู่ในสังคมระดับไหนด้วย

การรวมตัวกันในรูปสหภาพแรงงาน เป็นความพยายามแก้
 ปัญหาของผู้ใช้แรงงาน มีการผลักดันให้เกิดกฎหมายขึ้น โดยกฎหมาย
 แรงงานฉบับแรกได้มีขึ้นในปี พ.ศ. 2411 และกฎหมายดังกล่าวได้ถูก
 ยกเลิกไปในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ใช้แรงงานได้เรียนรู้ว่าการ
 จะได้สิ่งใดมานั้นจะต้องมีการเรียกร้องตามระบอบประชาธิปไตย การจัด
 ตั้งองค์กรต่าง ๆ จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ ผู้ใช้แรงงานจึงได้มีการรวม
 ตัวช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ อาทิ การตั้งเป็นรูปสหกรณ์ออมทรัพย์
 เพื่อช่วยเหลือด้านการศึกษาของบุตรหลานผู้ใช้แรงงาน และการจัดตั้ง
 สหภาพแรงงานเพื่อพิทักษ์ปกป้องและเรียกร้องสิทธิอันพึงได้ของผู้ใช้แรงงาน

ดร. วิชัย ตันศิริ

การสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนนั้นเกี่ยวข้องกับการศึกษา และการสร้างวัฒนธรรมนี้ต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ต้องให้โอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชน
2. การสร้างองค์กรประชาชน ส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชน ให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม ผู้นำในแนวทางประชาธิปไตยต้องสร้างแนวประพฤติ ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประชาธิปไตย ต้องมีการถ่อมตัว ฟังผู้อื่น วิเคราะห์ผู้อื่น จะสอนคนอย่างไรให้เป็นนักวิทยาศาสตร์ ใจกว้าง มีเมตตา ยอมรับคนอื่น ซึ่งเป็นลักษณะแบบประชาธิปไตย

สรุป

การให้การศึกษาเครือข่ายควรเป็นนโยบายหลัก สังคมไทยต้องเป็นสังคมเรียนรู้และมีเครือข่ายถ้าได้สร้างองค์กรให้คิดถึงการสร้างเครือข่ายด้วย

จบส่วนที่ 3

19100

รภ
15
7.13218
2537

รัฐสภา. คณะกรรมาธิการยุติธรรม
และสิทธิมนุษยชน สภาผู้แทน
ราษฎร
การสัมมนาเรื่อง เส้นทางสู่ประชาธิปไตย
โดย การพัฒนาสู่ประชาธิปไตยและสิทธิ
มนุษยชนในประเทศไทย

